

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Former Yugoslavia Witnesses
Documentation Project
Macedonia

Интервју со Трајко Стаматовски

Интервјуист: Добар ден.

Сведок: Добар ден,

Интервјуист: Ви благодарам што се согласивте да се сретнете денес со нас и да поразговараме за животот во Скопје пред и за време на Втората светска војна. Ве молам, кое е Вашето име и презиме?

Сведок: Трајко Стаматовски.

Интервјуист: Кога и каде сте роден?

Сведок: Роден сум во Скопје на 6 мај 1925 година.

Интервјуист: Ако се сеќавате пред три месеци моите колеги се сретнаа со Вас и разговараа на оваа тема. Денес ќе ги снимиме Вашите сеќавања за потребите на Музејот на Холокаустот од Вашингтон. Господине Трајко, каков беше животот во Скопје пред Втората светска војна?

Сведок: Па јас пред Втората светска војна бев ученик во Првата скопска машка гимназија. Имав пет - шеснаесет години, како што се гледа. Така што можам да кажам дека прилично добро го познавам тој живот, иако се тоа сепак младешки години. Меѓутоа години кои се впиваат во сеќавањето и кои остануваат трајно. Јас, а, имам, а, добри впечатоци од тој период и особено што мене ме радува е тоа што барем мојата генерација или можам да кажам дури и моето потесно друштво, опкружување, растевме со македонска национална свест. Кај нас немаше веќе делење по филства, српско, бугарско, грчко и така натаму. Што евентуално можело да има во некои постари наши генерации. Меѓутоа генерацијата што растеше меѓу двете светски војни беше сосема со чиста македонска национална свест и растеше како македонска генерација.

Интервјуист: Кои етнички заедници живееше во Скопје?

Сведок: Па најголемиот дел беа Македонци. Имаше еден добар дел дојдени од разникраишта на Југославија со српската управа. Главно како претставници на српската администрација. Имаше добар дел турско население. Да речеме јас сум живеел на повеќе места во Скопје, меѓутоа онаа куќа што татко ми лично ја градел беше опкружена со разнородно население. Ние имавме многу соседи Македонци, но исто така имавме и Турци. И по некој Србин. Албанци тогаш имаше помалу. Албанците главно беа концентрирани по

селата. И тие што беа во Скопје може повеќе од престиж се изјаснуваа како Турци. Така што јас растев во едно, може да се каже, мултиетничко општество. И јас паметам дека во моите тие младешки години мене не ми беше тешко да зборам и српски и турски. Јас и ден денес можам турски барем вака во комуникацијата обичнада се разберам и да комуницирам.

Временски код: 05 : 42

Интервјуист: Дали имаше еврејско население во Скопје? Евреи дали имаше во Скопје?

Сведок: Не ве, не разбирам.

Интервјуист: Дали имаше Евреи во Скопје?

Сведок: А имаше, како не. Евреи, Евреите беа главно концентрирани во еврејското маало. Еврејското маало беше на потегот под тврдината, под Кале, таму беше и синагогата еврејска и тоа одеше од Кале, од тврдината до Вардар, а ваму одеше еврејското маало до мостот, Камениот мост што оди кај чаршијата. Тука беше некоја граница. Оваа страна, оваа страна западната беше еврејското маало. Тука беа главно концентрирани Евреите. И затоа тоа го викавме еврејско маало и до ден денеска тој топоним стои како еврејско маало.

Интервјуист: Колку често одевте во еврејското маало?

Сведок: Па секојдневно затоа што патот ме водеше низ еврејското маало бидејќи ако сакавме ние, јас живеев тогаш на Бит пазар, ако сакав да одам, да речеме, во парк или на игралиште морав да минам низ еврејско маало. Тоа беше најважната, најбрзата, најчестата комуникација. А одделно од тоа, во деведесет и третата година, но веќе Евреите тогаш беа собрани, се случи тој егзодус, одев во еврејското маало имаше едно училиште и тука ние матуриравме и не преселија само матурантите. Од сите скопски гимназии, тогаш две имаше машки и една женска. Тука за да бидеме поблизу до Калето при евентуално бомбардировки какви што имаше и при прелетување на авиони од Италија кои одеја на бомбардирање на објекти во Романија. И имаше, да не речам секојдневно, но многу чести узбуни и нас не преселија од гимназиите во тоа училиште. Тоа беше основно училиште, но доволно за матурантите само, така што фактички четрс трета - четрс четврта ја поминав во еврејско маало, во училиште во еврејското маало.

Интервјуист: Кажете ми, дали имате слушнато некои приказни вака меѓу народот, меѓу населението за малите деца и одењето во еврејското маало.

Сведок: Хм, па видите имаше, меѓутоа морам да ви кажам дека Евреите беа мирен народ. Тие не беа, како би рекол, воинствени, не беа нападни, такашто ние не сме имале никаков

проблем да поминеме низ еврејското маало. Дека имало вака дека евреите им ги собирале децата, ги ставале во бочви, не знам, мислам дека тоа немаше. Ние бевме ослободени од, од таквите. Можеби некогаш и биле поактуелни, меѓутоа во наше време немаше тоа.

Временски код: 05 : 42

Интервјуист: Дали имавте соседи Евреи?

Сведок: Не, немав. Јас веќе кажав дека главно имав Македонци, Турци и по некој Србин.

Интервјуист: Со што се занимаваа евреите во Скопје?

Сведок: Па Евреите имаше да речам вака грубо земено, кога би ги делел би ги поделил на два дела. Едни што беа богати, кои имаа големи трговски дуќани. Јас знам за некој Саугатељо и други, меѓутоа главно имаја мали стничарски продавници со најразлични стоки и ги имаше и во чаршијата. Но имаше и интелектуалци. Јас да речам во моја близина имаше Евреи, кои да речам уште стои тоа на Бит пазар, ова аптеката негова на Арон Сури. Тоа беа Евреи, а синот на овој Арон Сури, Леон Сури учеше со мене цела гимназија.

Интервјуист: Освен Леон Сури, дали имавте и други соученици Евреи?

Сведок: Имав. Се сеќавам баш добро со Леон Сури имавме добар пријател и со него, Евреин, Исак Матадон се викаше. И секогаш вака кога ќе се сетам за Евреите ми паѓа жал за него, бидејќи тој го загуби животот колку што сум информиран. Бидејќи потоа не се сретнавме, ова, во Треблинка, додека Арон Сури бидејќи татко му, овај Арон Сури синот се викаше Леон Сури, со мене што учеше, тие успеаја да избегаат, да го насетат ова собирањето на Евреите и избегаја и се засолнија и останаја живи. Така што со него до пред некоја година, почина тој, одржувавме контакти, доаѓаше тука и остана да работи како лекар кајшто заврши медицина во Загреб и работеше во Карловац, во Хрватска.

Интервјуист: Што Ви кажаа, значи кој ги информирал дека треба да заминат?

Сведок: Па видите тоа се знаеше. Затоа што тие беа обележани. Евреите мораа да носат некоја значка. Во секој, во секојдневното движење, така што на некој начин беа изделени од другите. Обележани. Така што се чувствувааше дека не им се пишува добро и дека кога тогаш ќе бидат интернирани. Мислам дека тоа особено веќе четириесет и втора година веќе вака висеше во воздух. И имаше, мене ми беше познато, имаше некои скопјани, ретки беа, што засолнија, ги спасија од депортацијата.

Интервјуист: Ова го знаевте тогаш?

Сведок: Па го знаев тогаш и по ослободувањето се пишувавше, се објавуваше како вака, да не речам безмалку како подвиг на тоа скопско семејство, ете засолнило еври во тешки услови кога и самиот се излагаш на голема опасност.

Временски код: 15 : 15

Интервјуист: Се сеќавате на презимето на тоа семејство?

Сведок: Право да ви кажам не можам да се сетам.

Интервјуист: Дали Вашите родители имаа некаков контакт со Евреи?

Сведок: Да, да. Па татко ми веднаш по завршувањето на Првата светска војна, значи од дваесеттите години негдека, имапе заеднички дуќан со Евреин. Ортаци беа со некој Ментеш. Така се викаше, не се сеќавам презимето, и беа, и беа ортаци, имаа заеднички дуќан, потоа се поделија, секој си тргна по свој пат. Меѓутоа нивното пријателство остана до, до депортацијата.

Интервјуист: Дали одевте на гости во куќите на овие Ваши пријатели коишто учеа со Вас, соученици, или во куќата на Ментеш?

Сведок: ПојкеМентеш доаѓаше кај нас. Бидејќи знаете тогај ние млади деца, поинаков беше, комуникацијата беше поинаква во семејството. Кајшто разговараат старите децата не се мешаат. Тие можат само да слушаат, да гледаат. Меѓутоа разговорите беа меѓу татко ми и Ментеш. Дури знам дека еднаш пред војната, дури имам и фотографии дома, овај, кајшто отидоа заедно на одмор во Врњачка бања. Заедно со тој Ментеш и имам слика татко ми, мајка ми и Ментеш заедно и со моја една помала сестра тогашна.

Интервјуист: Дали се сеќавате на германската окупација на Скопје?

Сведок: Како не. Па веќе имав шеснаесет години, се сеќавам од првиот ден, од бомбардирањето на 5 април илјада девесто четрс прва година. Па Германците дојдоа одма утредента, тоа беше недела 6 април, а во понеделникот веќе дојдоа Германците во Скопје. И веднаш воспоставија, како да речам, војничка власт во Скопје. Србите почнаа да бегаат и по некое време единствена власт беа тие, додека не дојдоа Бугарите, додека не се замени со бугарската власт. По еден месец, така нешто.

Интервјуист: Дали се промени животот во Скопје по доаѓањето на бугарската власт?

Сведок: Па се промени. Прво настанаа сурови денови на војната. А војната секогаш носи и сиромаштија. Се промени што, да речеме, прво народот нагло осиромаша, а и немаше доволно основни прехранбени производи доволно. Па дури имаше и рационирана употреба,

рационариано доделување на бонови за леб. Немаше неограсничено да можеш во продавница да идеш, да купиш колку сакаш. Настапи една немаштија.

Интервјуист: Дали имаше некакви промени во училиштето каде учевте?

Сведок: Па имаше, имаше една мене што ми прави разлика. Сега добро, мене ми е лесно сега од ваква перспектива на еден осумдесет годишник да кажувам, меѓутоа имаше во самото училиште ние забележувавме. Ние кога се префрливме значи од учење на спрски јазик на учење на бугарски јазик. Ова, ние бевме меѓу најдобрите во класовите. И се прашувавме зошто е тоа така. Ние тогај тоа и не можевме да го разбереме. Меѓутоа кај Бугарите имаше тогаш, кога дојдоа, имапе задолжително осумгодишно образование, они прогимназијално го викаа. Додека во Кралска Југославија ова се, задолжително беше само четиригодишно образование, а потоа се полагаше мат, се полагаше испит. За да се запишеш во први клас гимназија или сега петто одделение. Така што се вршеше избор и практично тие Македонци што останаја во училиштата беа од пробраните, тие што учењето навистина им одело или сакаада учат, едноставно. Или пак ги имале услови, некои немале услови во фамилијата да ги школуваат.

Временски код: 22 : 00

Интервјуист: Освен ова ограничување со храна, дали постоеја и други рестрикции?

Сведок: Па видете ние, ипак сега ми е мене незгодно тоа да го зборувам бидејќи јас припаѓав на напредната младина и ние бевме противставени. Ние се гледавме што се виканепријатели едни на други. Ние во нив гледавме окупатор, тие кај нас гледаа бунтовници. И не можеше тоа да нема одраз. И со репресалии ивесни и така натаму.

Интервјуист: Какви репресалии?

Сведок: Па од затворање, обично во участак за најмал престап до интернации. Многу македонски луѓе беа испраќани во разни логори во Италија, во Бугарија на интернација. Речиси нема од понапредните луѓе кој не поминал, поистакнати, кој не поминал низ бугарските логори.

Интервјуист: Дали се промени нешто во животот на овие Ваши пријатели Евреи по доаѓањето на бугарската власт?

Сведок: Па се промени. Тие до четитиес и прва беа рамноправни граѓани. А по четрс прва веќе беа граѓани од втор ред. Со самото тоа да ви речат дека морате да носите еден знак, еден белег, дека не сте, ова, Бугарите го викаа благонадежен, дека се, се менува, нормално.

Интервјуист: Дали постоеја некакви други ограничувања за еврејското население?

Сведок: Па видите ограничувањата тогаш беа, можам слободно да кажам, општо, за сите. Прво самата воена ситуација ги создаваше тие воени ограничувања. Од снабдување па до вработување. Или до овозможување на една нормална, да речам, занаетчиска или трговска дејност. Но сепак треба да имаме предвид дека сепак тоа се години на војна. А во години на војна е јасно дека се менува животот од корен.

Временски код: 25 : 53

Интервјуист: Кога, ми кажавте дека мораа да ги носат тие ѕвезди. Кога почнаа да ги носат?

Сведок: Евреите?

Интервјуист: Да.

Сведок: Па во, тие одеднаш, кога почнаа да ги носат значките ли?

Интервјуист: Да, да.

Сведок: А сега точно да Ви кажам кога почнаа да ги носат, не беше од првиот ден кога дојдоа Бугарите, меѓутоа точно да кажам не можам да се сетам, Меѓутоа знам дека веќе четрс втора ги носеа. Хм, а точно кога не можам ни да се сетам, ниту пак, како да речам, сега нешто можам да го поврзам со некој датум друг.

Интервјуист: Дали и Вашите другари Евреи мораа...

Сведок: Да, да.

Интервјуист: да носат значки?

Сведок: Сите, сите Евреи мораа да носат значки.

Интервјуист: Дали ја носеа таа значка на училиште?

Сведок: Па види, на училиште имаше пак една состојба со која напредните младинци реагираја. Да речеме Бугарите настојуваа учениците да, да бидат облечени во униформи, Во унифор, да имаат ученичка униформа. А ние напредните младинци протестиравме против тоа и не сакавме да облечеме униформа. Меѓутоа имаше и луѓе кои, другари, не само Евреи, него и наши Македонци, кои облекуваја и доаѓаа на училиште со ученичка униформа.

Интервјуист: Дали ги носеа тие значки на училиште, на униформата?

Сведок: Не. Ја барем не се сеќавам дека ги носеа на училиште. Не се сеќавам.

Интервјуист: Дали куќите коишто припаѓаа на Евреите беа обележани?

Сведок: Не. Клучите?

Интервјуист: Куќите, куќите.

Сведок: Куќите? Абе тие беа, како да сум, концентрирани, а имаше и пф, видете морате да го сфа, секогаш да имате предвид дека тоа е воено време. Дури и на македонски куќи, кои сака било да се претпазат од евентуална репресалија, па може и од идеолошка определба, ставаа на куќите, имаше на германски, Дизез хаус ладен ист булгариш. Оваа куќа или дуќан е бугарски. Залепено. Имаше и наши Македонци што без оглед натоа што значи таа куќа, ги лепеа од претпазливост, а некои, можам да кажам, и ги лепеа од политичка определба.

Интервјуист: Дали имаше натписи на еврејските куќи?

Сведок: Такви, со ова? Не.

Интервјуист: Со поинаков текст.

Сведок: Не се сеќавам.

Временски код: 30 : 03

Интервјуист: Вие видовте како ги ставаат овие натписи на куќите?

Сведок: Не, од куќите си земаа луѓе кои сакаа за ова што го споменав, дека се бугарски тие куќи, тоа се земаше од овој и самите граѓани ги лепеа. Но тоа во ограничени случаи, ви велам од луѓе кои имаа особени причини, вакви или такви, да стават такви, овај, па да речам плакати.

Интервјуист: Од каде ги земаа?

Сведок: Од општината. Од управата.

Интервјуист: Дали се сеќавате на дента кога ги депортираа Евреите? Кога ги земаа?

Сведок: Се сеќавам, иако морам да призаам дека не знаев дека е токму баш тој ден одбран за собирање на Евреите бидејќи имаше чести блокади таканаречени тогаш. Меѓутоа дали се блокира некој дел, некој реон или се блокира целиот град, тоа не можевме да знаеме бидејќи таму гледаш твоето, твојата куќа. Не ти дозволуваат да излезеш надвор и е блокирано. у, улиците се блокирани со полиција и со војска дури. Но ова кога беше во март депортацијата на Евреите тоа беше голема, целосна блокада на градот, па ќе пофторам, како што блокади имало и порано. Меѓутоа во ограничен обем кајшто ќе се имало некоја диверзија, некое убиство, некој атентат и така натаму. Но за денот се сеќавам многу добро сега бидејќи и мене ме затворија вечерта, меѓутоа не во врска со самото депортирање на Евреите. Туку само што заврши во седум часот навечер се дигна блокадата и јас излегов од дома за да одам на, во град, да се видам со другарите да видам што е, што е ова. И тогаш уште не беа, уште

стражите бугарски се собираа и ме собраа и мене. Ми викаат: Каде? Па, викам, завршено е веќе, нели нема блокада. И ме задржаа ноќта во участок, ме пуштија утредента.

Интервјуист: Кога почна блокадата? Во колку часот?

Сведок: Рано, рано сабајле, уште во, мислам дека во седум часот. Од седум. Мислам дека од седум до седум.

Интервјуист: Дали Вие бевте буден?

Сведок: Буден бев. И можеше од прозор, можеше да видиш дека нема по улица ништо, нема движење и дека има само движење на полиција и на војска. Тоа беше интересно затоа што и војската се вклучи. И нормално беше тогаш, во една таква акција, во една таква блокада нормално полицијата сама не можеше да го изврши тоа. Мораше да има и помош и од војската. Јас знам дека во нашата куќа при претресот влегуваа во секое собче, на таван, во подрум, во визба, во нешто, и се да проверуваат. Тогаш ни стана јасно дека бараат луѓе, ха, дека, но главно беа војници. Барем во нашата куќа влегоа војници, бараа да вршат претрес.

Временски код: 35 : 05

Интервјуист: Колку војници влегоа?

Сведок: Неколцина. Па не можеа, во секоја, од куќа во куќа влегуваа по два - тројца. И се качуваја. Јас се секавам ние на таван требаше да се качи, на таван не може да се качи од секојасоба. Па сега требаше да најдат некоја од простоорија или одкајшто има отвор за таван.

Интервјуист: На кој јазик зборуваа?

Сведок: Бугарски. Тоа беше офи, официјален јазик за, на комуникација.

Интервјуист: Дали Ви кажаа нешто Вам лично?

Сведок: Не, ништо. Ништо. Тие молчеа. Морам да кажам дека имам чувство дека како да беа глувонеми. Едноставно влегуваа од соба во соба, бараа да им се отвори ова, тоа, кајшто има нешто. Ништо, никакви разговори.

Интервјуист: Колку време се задржаа?

Сведок: Па не знам, сигурно дваесетина минути додека, ние имавме прилично голема куќа бидејќи бевме деленици со чичко ми, имаше пет - шеснаесет одделенија, да ги речам, не соби, меѓутоа и соби, салони и така натаму и додека во се се влезе, да се влезе во подруми, на таван, се качуваа на таван. Што мене тогашми беше чудно, што бараат на таван.

Интервјуист: Дали ги видовте како влегуваат во куќите на комшиите Ваши?

Сведок: Па можеше да се види само како влегуваат од врата. Меѓутоа внатре не може да се види, но исто било и така. Као кај сите.

Интервјуист: Ми кажавте дека блокадата завршила некаде околу...

Сведок: Мислам дека точно, мислам дека сум тука прецизен. Мислам дека точно во деветнаесет часот, значи во седум часот вечерта заврши.

Интервјуист: Дали Ви кажа некој дека е завршена?

Сведок: Не. Почнаа да се повлекуваат, ова, војниците по касарните, по пунктовите, по участоците, и тоа го гледавме од прозорите, разбираш, и почна некое движење да има.

Интервјуист: Ми кажавтсе дека излеговте на улица да се распрашате, да се информирате што се случува. Што Ви кажаа на улицата?

Сведок: Не јас, за жал, не стигнав до другарите. Ние обично навечер се собиравме на корзо, доаѓавме на плоштад. И ќе прошетавме. И јас тргнав од дома со цел да се видам со другарите и да видиме што е, да добијам некакви информации. Меѓутоа на, пф, десетина - дваесет метри од куќата налетав на бугарска патрола која се прибираше во пунктот и имаше учесток во близина на нашата куќа. И кога видов таму имаше група од два - триесет луѓе, имаше митралез еден ставен. Не построија сите, така што не беше ни најмалу пријатна ситуацијата.

Интервјуист: Што се случи со Вас во учестокот?

Сведок: Престоевме додека сабајлето некој дојде, а ја бев со ученичка капа. Немав униформа ученичка, така цивилно облечен цела гимназија одев, меѓутоа ученичка капа. И некој да се направи добар од началството, од учестокот: Што бараш ти тука? Па, викам, не знам јас, за ништо. Ти ученик? Ај да си одиш дома. И ме, ме ослободија.

Временски код: 40 : 42

Интервјуист: Дали во учестокот разбравте која била причината за блокадата?

Сведок: Не. Не може да се зборува тоа. Имате митралез, зад митралезот седат војници, а вие сте наредени. Со кого ќе зборувате? Не.

Интервјуист: Каде заминавте од учестокот?

Сведок: Дома. Дома, веќе ми беше страв и да одам и на, од тоа да одам на корзо да се видам со другарите, такашто остана утредента да се разбереме што било и како било.

Интервјуист: Кој Ве информираше утредента?

Сведок: Па веќе утредента се знаеше. Веќе се прогласи или се огласи, да речам може подобро, во градот се огласи дека се собрани Евреите. И веќе почна одење на граѓани кај

Монополот кајшто беа собрани Евреите. Веќе, веќе беше јасна ситуацијата, веќе беше јасна. И од официјалната власт и од општо од тие што имале комшии Евреи, од тие што го виделе со голи очи собирањето на еврејските семејства.

Интервјуист: Дали имавте некаков состанок на оваа Ваша напредна младинска група? Тие денови по собирањето на Евреите.

Сведок: Па имавме тоа осуда и прво размислувавме дали можеме на некој начин да им помогнеме. И имаше наши другари кои одеа барем ако може да им се дотури храна. А да се размислува за некакво ослободување, тоа тешко можеше во такви услови.

Интервјуист: Дали имаше Евреи членови на оваа Ваша напредна младинска група?

Сведок: Па имаше, имаше. Сега во мојот клас овие објективно тие беа сите антифашистички настроени, Евреите. Меѓутоа дека не беа организирани, меѓутоа дека беа антифашистички определени, сите Евреи беа така.

Интервјуист: Што се зборуваше за Монополот?

Сведок: Па се зборуваше дека се собрани во невозможни услови, дека немаат најосновни услови за живот, за преживување, за храна, за хигиена и така, за одржување на еден пристоен живот. Меѓутоа тоа тешко можеше да се помогне.

Интервјуист: Што се случи со еврејските куќи по собирањето на Евреите?

Сведок: Па право да ви кажам непријатно ми е чувството, ова, со најгар, нагарлувањето на луѓе, може и немале добри услови. Иако морам да кажам дека тоа еврејското маало не беа куќите од некој стандард висок, иако имаше и убави, околу театарот, имаше убави куќи еврејски. Меѓутоа знаете како е кога ќе се најде празен простор не ми остана во добар спомен тоа настојување да се влезе, односно да се ползуваат, да се заземат тие празни куќи.

Временски код: 46 : 05

Интервјуист: Кои луѓе беа населени таму?

Сведок: Па главно беа сиромаштијата која веројатно и немала други подобри услови и сега дошла во ситуација во какви, такви подобри услови. Но, секако не е од онаа градската, скопска средина.

Интервјуист: Што се случуваше со работите што им припаѓаа на евреите?

Сведок: Па се разграбаја шт, најмногу од власта, од управата бугарска.

Интервјуист: Дали Вие видовте...

Сведок: Не.

Интервјуист: како трае тој процес?

Сведок: Не сум видел тоа бидејќи тогаш беше вака малку морничаво и да се поминував низ еден квартал, низ едно маало кајшто имало некаков живот, некакви движење и сега или дојдени некои нови луѓе и така натаму. И, но после тоа и се разви и движењето, појќе народот појќе се ориентираа помладите на борба и така.

Интервјуист: Дали Вие се приклучивте на антифашистичката борба?

Сведок: Да, да. Се приклучив.

Интервјуист: Кога заминавте во партизани?

Сведок: Веќе четрс четврта година кога се формираа овие скопски две бригади. Дванаесетта која дејствуваше ваму на, овај да го речам, на Водно, десниот дел на Вардар и Шеснаесетта која дејствуваше на Скопска Црна Гора. Тоа беа главно големи бригади и во најголем дел, да речам, повеќе можеби и од деведесет насто, ова, составени од скопски младенци.

Интервјуист: Дали во текот на борбите имате видено запалени села или цивилни жртви од страна на окупаторот?

Сведок: Па може и сум видел сигурно, бидејќи имаше секојдневни борби и не само овие две бригади, али запалени видов од балистите. Има едно кајшто е Блаце, има еден ваму на Скопска Црна гора, ваму на западниот дел, има еден манастир. Тој знам кога беше запален од Балистите, инаку имаше големи, барем што се однесува до таа Шеснаеста бригада, големи напади на колоните германски што се повлекуваа низ Качаничката клисура и кои беа напаѓани од нашата бригада и, и заради снабдување со оружје и со прехранбени производи. И заради попречување на повлекувањето.

Временски код: 50 : 23

Интервјуист: Дали видовте цивилни жртви?

Сведок: Сум видел.

Интервјуист: Каде?

Сведок: Па јас можам да говорам само за овој, бидејќи таму дејствуваше мојата бригада, Шеснаесетта, таја да речеме ако овдека почнеме, од овдека ја гледаме Скопска Црна Гора од Бразда или Мирковци, селото на, ова, Чардар, па се ваму до Синѓелиќ, значи целиот венец, целата Скопска Црна Гора, се беше, тоа беше слободна територија. Ова, тука дејствуваше бригадата и тука имаше и жртви наши и цивилни и војнички.

Интервјуист: Дали имавте заробеници во борбите? Дали...

Сведок: Сега за заробеници јас морам да ви кажам дека најмногу впечаток ми направија, иако мојата единица конкретно не учествуваше, имаше во Синѓелиќ, во училиштето, една група заробени, Руси ги викавме тогаш. Тоа не мора да значи дека се сите тие Руси, туку дека војници од Советскиот сојуз кои беа заробени и знам дека една наша единица имаше задача да ја нападне, да го нападне училиштето и да ги ослободи заробени советски војници. И тоа успешно го изврши. Некаде во сеп, во почетокот на септември четириес четврта година и тие се после приклучија кон нашите единици.

Интервјуист: Ве прашав дали Вашата единица во овие борби против непријателот успеа да зароби непријатели, непријателски војници, непријателска сила.

Сведок: Мојата конкретно...

Интервјуист: Да, Вашата.

Сведок: единица? Не мојата.

Интервјуист: Моравме да направиме кратка пауза за консултација. Ми кажавте дека имавте другари Евреи коишто доаѓаа на училиште со Вас. Кога престанаа да доаѓаат?

Сведок: Доаѓаа до денот на депортацијата. Доаѓаа и тогај се прекина. немаше ограничување пред тоа. Да речеме да ги, да им забранат да доаѓаат. Доаѓаа до последниот ден.

Интервјуист: Кога разговаравте со моите колеги пред три месеци им кажавте дека во Скопје постоел фудбалски клуб еврејски којшто бил затворен од бугарските власти. Дали постоеја други клубови или организации коишто беа затворени?

Сведок: Ах, видите во Скопје имаше фудбалски клуб Македонија. Тој беше најдобар и најдобар во Бугарија. Сега се снима некој филм, Трето полувреме мислам дека се вика бидејќи тренер на тој клуб беше Иле Шпиц, еден унгарски Евреин. И него го затворија исто тогаш. Меѓутоа се успеа напредните елементи во градот, а тие беа главно во управата на Македонија, ова, успеаја преку некои свои канали, преку претседателот на Македонија, кој беше претставник на бугарската власт во Скопје, успеаја преку него да го ослободат, да го, дури да го вратат од, од Врање назад. И го ослободија.

Временски код: 55 : 17

Интервјуист: Дали бугарските власти затворија некаквиклубови или организации?

Сведок: Не, не, не. Не затворија клубови, не затворија клубови, а ја знам дека, може ќе згрешам, дека Евреите имаа клуб свој. Мислам дека Есперанто се викаше, но во тоа не сум

сигурен, дека Евреи, еврејско. Добро, тоа беше вака маалски клуб, не се натпреваруваше во некој ранг, меѓутоа имаа фудбалски клуб Евреите.

Интервјуист: Кога разговаравте со моите колеги им кажавте дека овој пријател на Вашиот татко Ментеш дошол во Вашата куќа пред депортацијата на Евреите. Дали знаете зошто дојде?

Сведок: Знам зошто и... Дојде со цел да остави кај татко ми некакви документи. Дали и некакви спомени лични или драгоцености некакви, знам дека ги донесе во едно куферче малечко, меѓутоа знам дека татко ми не прифати. Се плашеше бидејќи и татко ми беше вака прокажан како антифашист, знаеше и за мојата активност во тој правец, па се плашеше од евентуални репресалии, провали и така натаму.

Интервјуист: Вие видовте кога дојде во Вашата куќа?

Сведок: Видов, видов. И татко ми со сето вака уважување кон него, рече дека не може за жал, дека не може да го скрие, не може да биде сигурен дали тоа нема да му донесе непријатности.

Интервјуист: На крајот, дали сакате нешто да кажете, нешто да додадете? Нешто што забравивме да Ве прашаме, некој детал? Некоја случка?

Сведок: Па сега кога човек размислува случки има многу. Меѓутоа моите општи впечатоци за Евреите се дека беа мирен и вака, да речам, повлечен, тих народ и можам да кажам дека и дури и доброќуден.

Интервјуист: Ви благодарам за разговорот.

Сведок: И јас ви благодарам за поканата.